



Diners, poder i territori de "marca balear"¹ **Ivan Murray i Macià Blázquez²**

Les Illes Balears són un paradigma de tensions depredadores de territori, per a l'acumulació de capitals i de poder. A continuació fem un repàs de la seva història recent, amb un intent de definir les relacions entre aquests elements. L'estructura l'estableixen els períodes històrics del marc institucional i dels règims d'acumulació del capital. Els conflictes sociopolítics han forjat un procés d'alfabetització democràtica amb múltiples manifestacions (Riutort i Valdivielso, 2004), d'entre les que destaquem la irrupció del moviment ecologista, centrat en la defensa del territori i que identifica l'amenaça d'arrel econòmica en el capitalisme (Harvey, 2005: 111; Naredo, 2006: 255). Des d'aquestes pàgines es pretén obrir la memòria històrica urbanística i albirar els entramats del poder –camuflat dins el seu "búnquer"–, per provar de transformar el present i madurar en termes sociopolítics. Entendre el nostre territori ens du inevitablement a mirar cap al passat recent. L'exercici del poder per part de les elits político-empresarials ha hipotecat bona part del territori de les illes, i ha consolidat estructures socials d'autoritarisme urbanístic. Moure les retxes que havien traçat les elits al llarg dels temps ha marcat una de les principals lluites dels moviments socials i partits d'esquerra.

1. Urbanisme franquista i fordista

Joan March Ordines finançà el cop d'Estat del General Franco i contribuï a dissenyar l'actual règim monàrquic (Ferrer, 2008; Garcés, 2008). També a les Balears, els March decidiren el tipus de govern que havia d'administrar la democràcia (Amer, 2006) amb la signatura del Pacte de Madrid (1983), al despatx dels March, entre un dels grans empresaris de l'hoteleria, Jeroni Albertí (cunyat i soci de Gabriel Escarrer) per part d'UM³ i Gabriel Cañellas Fons (PP⁴), empresari i advocat. Cañellas estava emparentat amb la família Salas i ocupà llocs de màxima responsabilitat d'algunes de les seves empreses (p. ex. Salinera Española SA, Ibifor SA) fins el 1985, càrrecs que tornaria a ocupar quan deixà la presidència de la CAIB. Els Salas havien estat junt amb els March l'expressió del poder. La "transició" enllaçava així amb les estructures socials del poder.

La "nit autoritària" del franquisme aportà grans beneficis crematístics a les classes privilegiades de les illes, tot sacrificant la societat i el territori. La Llei del Sòl de 1956 no impedí que els mateixos especuladors del sòl, que en moltes ocasions ocupaven càrrecs polítics, promoguessin i financessin els primers plans municipals,

¹ La investigació que per aquest article es finança amb el projecte "La funcionalización turística de las Islas Baleares (1955-2000): adaptación territorial y crisis ecológica del archipiélago" (SEJ2006-07256/GEOG) del Ministerio de Ciencia y Tecnología.

² Membres del Grup d'Investigació sobre Sostenibilitat i Territori de la UIB.

³ Unió Mallorquina.

⁴ Partit Popular.



que es limitaven als sectors més suculents per al negoci turístic-immobiliari (Rullan, 1999; Rullan, 2007). Manuel Fraga, ministre franquista d'informació i turisme, llança la Llei de Zones i Centres d'Interès Turístic que sacrificava territoris⁵ al foc de l'especulació, sense necessitat de passar pels tràmits urbanístics franquistes. Molts negocis s'afavorien amb diners públics i amb capitals estrangers. P. ex., la Llei Strauss⁶ assegurava desgravacions a les inversions immobiliàries alemanyes a l'Espanya franquista.

El Pla Provincial d'Ordenació de les Balears (PPOB) s'aprovà l'any 1973, coincidint amb l'esclat de la crisi del capitalisme fordista. El PPOB ordenà "l'edificació en aquells àmbits que no disposen de pla i té un caràcter supletori fins que es redactin els corresponents plans generals" (Rullan 2007: 23). Un any abans s'havia declarat bona part de la Serra de Tramuntana Paratge Pintoresc⁷; tot i incloure-hi Sa Dragonera, el PPOB hi contemplava una urbanització turística (Garcia, 2008).

L'any 1956, la transformació urbano-industrial havia afectat a l'1,18% del sòl de l'arxipèlag, unes 5,7 mil Ha. El 1973, després de l'eufòria franquista-turística, la superfície engolida per la ciutat ja representava el 2,54 % del territori balear, unes 12,5 mil Ha. Entre el 1950 i el 1970, l'estoc d'habitatges va passar de 132,8 mil a 213,4 mil. Emperò la vertadera explosió es donava en la construcció turística, amb l'increment de les places d'allotjament turístic de 13,8 mil places al 1950 a unes 167,7 mil places al 1970. Fins a la crisi de 1973, la producció industrial turística havia transformat radicalment, sobretot, paisatges litorals mallorquins i eivissencs (Badia de Palma, Santa Ponça, Badia de Sant Antoni, etc), però també alguns de Menorca com és el cas de l'Hotel Pueblo Menorca dels Barceló (1972) a Sant Lluís, o l'Hotel Milanos Pingüinos de Carlson situat al bell mig de les dunes de la Platja de Son Bou (Alaior) (Murray et al., 2008).

L'any 1975 mor el dictador -d'esgotada vida de servei al "bunker" y esperada mort als 81 anys- arribà la reforma de la Llei del Sòl. Entre d'altres qüestions, la Llei pretenia posar un cert ordre en el planejament urbà amb l'obligació de que la planificació urbana hagués d'afectar a tota la superfície del terme municipal. Tanmateix, els mateixos agents seguiren definint les "retxes" d'expansió de la taca urbana (Rullan, 2007). A la primera meitat dels setanta, els ajuntaments franquistes de les principals ciutats aprovaren els seus planejaments amb grans extensions de creixement urbà potencial: Eivissa, 1972; Palma, 1973; Ciutadella, 1974; i Maó, 1975 (Artigues et al., 2006). D'aquesta manera quedava sentenciat el futur caos de la ciutat desenvolupista, sacrificada a la bèstia de l'automòbil.

En un "transició" d'adaptació dels franquistes al nou règim monàrquico-democràtic, els col·lectius llibertaris *okuparen* Sa Dragonera, el 7/07/1977 (Garcia, 2008), per oposar-se al megaprojecte de la seva urbanització de mans de PAMESA.

⁵ Com ara Mondragó (Santanyí), Sa Canova (Artà), Son Singala (Palma) i Cala Tirant (Mercadal).

⁶ Llei Fiscal d'Ajuda a Països en Desenvolupament, de 15 de març de 1968.

⁷ Decreto 984/1972, de 24 de marzo, por el que se declara Paraje Pintoresco la Costa Noroeste de Mallorca (BOE 94, 19/4/1972).



El mateix any, a Menorca, la societat civil s'enfrontà a les pretensions d'urbanitzar s'Albufera d'Es Grau. El promotor de la urbanització Sangril-la era l'especulador holandès de nacionalitat alemanya Sigfrid Federman, encoratjat per Marcial Rosselló o pel Delegat del Govern Pere Pons. També Manuel Fraga, llavors Ambaixador a Anglaterra, va donar suport a l'operació urbanística de Federman. L'oposició social a la urbanització de Sangri-la fou l'embrió del naixement del moviment ecologista a Menorca (Miró, 1978).

En aquells moments s'impulsen les noves estructures de govern de les illes que desembocarien en el govern autonòmic. El Consell General Interinsular fou presidit per l'empresari Jeroni Albertí en representació d'UCD⁸, entre el 1978 i el 1982. El mateix 1978, els conflictes territorials provocaren la primera crisi de govern al sí del CGI, entre la conselleria d'Ordenació del Territori amb Emilio Alonso (PSOE⁹) i la de Transports amb Ramiro Pérez-Maura, Duc de Maura (UCD). Ramiro Pérez-Maura havia estat el governador civil al 1976 i reconegut defensor dels interessos del capital, com ara en favor dels Salas a les Pitiüses (Miró, 1978). Albert Quintana Peñuela, Director General d'Ordenació del Territori; presentà els seus "Criterios Generales de Trabajo" que identificaven el caos territorial derivat de la forta especulació urbanística facilitada pel clima franquista, i proposaven un model socioterritorial més raonable i al marge del dictat del poder dels diners (Quintana, octubre 1978). Però els poders hegemònics de les illes truncaren aquella iniciativa i al gener de 1979 els Consellers del PSOE optaren per dimitir: Emilio Alonso, Josep Caules, Manuel Mòra i Fèlix Pons. La reacció pro-especulativa encapçalada per UCD atíà el foc de la degradació territorial, fins i tot sobre nombrosos espais naturals: Sa Dragonera, S'Albufera d'Alcúdia, Es Trenc, Salines d'Eivissa, Cala Mondragó, s'Albufera des Grau, Cala Macarella, etc (Rayó, 2004). La defensa d'aquests topònims protagonitzà les principals campanyes del moviment ecologista.

Els anys vuitanta són de rearticulació del règim d'acumulació del capital, sota paradigma neoliberal i amb l'entrada de l'Estat espanyol a la CEE. Una situació que propicià l'eufòria dels polítics-empresaris balears. L'herència urbanística fordista i franquista llegava unes 16.104,6 Ha de sòl edificable pel sacrifici urbano-turístic, el 37,5% de les quals corresponien a urbanitzacions turístiques que estaven consolidades en un 40%. La qual cosa feia pensar que "amb els recursos actuals de sòl edificable tenim suficient fins l'any 2006 (25 anys)" (Aguiló i Verger 1982: 32). Amb el sòl disponible per urbanitzar, d'altres 22.358,45 Ha, els càlculs "suposaran edificació per uns altres 67 anys" (Aguiló i Verger 1982: 35). Caldria afegir-hi els "forats negres" urbanístics d'urbanitzacions il·legals, que els polítics i companys de files dels especuladors del sòl s'encarregarien de legalitzar.

2. El negoci urbanístic autonòmic: Cañellas, S.A.

⁸ Unió de Centre Democràtic.

⁹ Partit Socialista Obrer Espanyol.

El govern autonòmic es configurà per empresaris i tecnòcrates creixementistes i s'inaugurà amb més propostes de destrucció urbanística de zones d'alt valor natural. L'any 1983 s'aprovà la urbanització d'Es Trenc, aplaudida per la CAEB¹⁰; organització impulsada entre d'altres per l'empresari turístic Gabriel Barceló, que en fou el seu primer president (Amer, 2006). El GOB convocà una manifestació als carrers de Palma en defensa d'Es Trenc. La primera llei promoguda pel Parlament de les Illes Balears¹¹ possibilitaria la protecció d'espais naturals. La Llei 1/1984 va ser iniciativa de Francesc Triay, del PSOE i s'aprovà gràcies a la minoria del partit governant, Aliança Popular, presidida per Gabriel Cañellas Fons (Mayol, 2005). La Llei 1/1984 s'aplicà per declarar 12 Àrees Naturals d'Interès Especial. Es Trenc-Salobrar de Campos fou la primera, a despit de la classe polític-empresarial-caciquil de l'illa. Tanmateix, l'empresari futbolístic Miquel Contestí va vendre els seus terrenys a l'empresa Ses Covetes SA – precursora d'Scandianplan AB– per quasi el doble del que havia pagat (Alcaraz i Mas, 2008a; Alcaraz i Mas, 2008b; Alcaraz i Mas, 2009).

La segona llei que emanà del Parlament Balear¹² possibilità la legalització de l'oferta extrahotelera, particularment, els apartaments turístics construïts arran de la crisi dels setanta quan ja es parlava de sobrecapacitat hotelera (Rullan, 1999; Blasco, 2007). Aquesta mateixa discussió motivà els coneguts decrets Cladera (I i II)¹³. L'empresari hotelier Jaume Cladera, havia estat triat com a Conseller de turisme del Govern corporatiu de Cañellas (Amer, 2006). Els decrets pretenien ordenar urbanísticament l'expansió de la indústria d'allotjament turístic, tot establint exigències de superfície de solar per plaça (30 m² al 1984 i 60 m² al 1987). La Llei 7/1988¹⁴ definí la necessitat d'un pla director sectorial de l'oferta turística. Un mes més tard s'aprovà la Llei de Costes¹⁵. Les excel·lents comunicacions entre empresariat i polítics –sovint les mateixes persones– i la tardança en les promulgacions facilità que aquells que tenien informació privilegiada presentassin un allau de projectes de construcció de nous habitatges, coincidint amb els capitals atrets per l'entrada d'Espanya a la UE (gràfic 1). El COAIB¹⁶ visà uns 43 mil habitatges; més del doble que l'any anterior; 23 mil places els tres darrers dies abans d'aprovar-se el Decret (Amer, 2006). La major part d'aquells habitatges eren de tipus industrial turístic (Barceló et al., 2008).

¹⁰ Confederació d'Associacions Empresarials de les Balears.

¹¹ Llei 1/1984, de 14 de març, d'ordenació i protecció d'àrees naturals d'interès especial (BOCAIB de 9 de maig de 1984).

¹² Llei 2/1984, de 12 d'abril, sobre allotjaments extrahotelers (BOCAIB de 5 de juny de 1984).

¹³ Decret 30/1984, de 10 de maig, sobre mesures d'ordenació d'establiments hotelers i allotjaments turístics; Decret 103/1987 de mesures transitòries d'ordenació d'establiments i allotjaments turístics.

¹⁴ Llei 7/1988, d'1 de juny, de mesures transitòries d'ordenació d'establiments hotelers i d'allotjament turístic (BOCAIB de 25 de juny de 1988).

¹⁵ Ley 22/1988, de 28 de juliol, de Costas (BOE de 29 de juny de 1988).

¹⁶ Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Illes Balears.



La cobertura legal per apagar la flama política contra l'especulació també es concretà en la Llei d'Ordenació del Territori¹⁷, que just definia noves figures de planificació¹⁸. Tanmateix el desplegament de la Llei va dormir un llarg període fins quasi finals de segle. Els poders fàctics varen renunciar parcialment al projecte encimentador quan s'aprovà el primer parc natural de les illes, S'Albufera (1988)¹⁹, just set anys després d'inaugurar-se la Central Tèrmica d'Es Murterar a aquesta zona humida. Alhora, s'impulsava legalment la transformació de l'espai rural en camps de gespa pel joc aristocràtic del golf amb annexos d'allotjament turístic²⁰. El camp de les illes deixava progressivament la seva vocació agrícola, a cop de timó de la Política Agrària Comunitària i de l'allau de capitals del negoci turístic-immobiliari (Binimelis, 2000; Binimelis, 2002; Binimelis i Ordines, 2008).

Només a algunes de les grans ciutats s'obria el debat urbanístic amb propostes progressistes de PGOU²¹, que posaven traves a la gentrificació social que s'esdevindria dels negocis de la reconversió (Domènech et al., 1983; Gomila, 2005; González, 2006; Murray, 2006; Rullan, 2007). Tanmateix, des del Govern s'imposava l'autopista de cintura de Palma projectada als anys seixanta, tot desvirtuant algunes de les propostes del PGOU. La carretera marcava ja l'evolució de la ciutat, al rebuf de la "modernitat" americanitzant (Mumford, 1966).

Alguns polítics-empresaris s'ensumaren el final dels temps daurats de l'autoritarisme urbanístic. El govern de Cosme Adrover Aguiló, Batle de Santanyí pel PP, aprovà la urbanització de Mondragó l'any 1989. Cala Barca SA i Agroland SA de Josef Schörghuber n'eren les promotores. El refinament especulador i polític aprofità les denúncies socials en defensa de l'espai natural. Dies després d'aprovar-se la urbanització, el Govern Cañellas, comprà una part dels terrenys de Schörghuber per la "pilotada" de 3.500 milions de pessetes. És a dir a preu de sòl urbà (Amer, 2006; Blázquez, 1992; GOB, 1989).

Els germans Salas autoritzaren el 1987 la construcció de nous xalets a Llucalcari des de la Batlia de Deià²². L'empresa promotora era Bancals SA, d'Axel Ball i Richard Branson. L'operació també intentava privatitzar l'accés a la cala pels clients de l'hotel La Residencia, propietat de Branson (GOB, 1988). S'hi enfrontà l'ecologisme, acollint-se a la declaració de Paratge Pintoresc de 1972, recollida a la Llei de Patrimoni Històric Espanyol de 1985 com a Bé d'Interès Cultural. Diverses sentències judicials anul·len les llicències d'obres i obliguen a l'Ajuntament de Deià a enderrocar les construccions, arribant a multar al Batle (Garcia, 7/04/2009).

¹⁷ Llei 8/1987, d'1 d'abril, d'ordenació territorial de les Illes Balears (BOCAIB de 23 d'abril de 1987).

¹⁸ Encara avui, Balears no té Llei del Sòl; i n'és l'única comunitat a l'Estat.

¹⁹ Decret 4/1988 de 28 de gener, de declaració del parc natural de s'Albufera de Mallorca (BOCAIB de 13 de febrer de 1988).

²⁰ Llei 12/1988, de 17 de novembre, de camps de golf (BOCAIB de 3 de desembre de 1988).

²¹ Plan Generals d'Ordenació Urbana de Palma (1985) i de Maó (1986).

²² Josep Salas Santos (UM) Batle entre el 1986 i el 1987 i Francesc Xavier Salas Santos (UM i PP) Batle entre el 1987 i el 2003.



L'Ajuntament de Campos donava llicència, l'any 1992, per construir una urbanització il·legal de 68 apartaments a Ses Covetes. El GOB i el PSM²³ defensaren la legalitat front als avaladors de l'especulació, encapçalats per l'Ajuntament de Campos. El 2007 hi havia 15 resolucions dels tribunals de justícia que confirmaven la il·legalitat de les edificacions. Fins aleshores, l'Ajuntament de Campos havia destinat 720 mil euros per defensar els interessos dels especuladors (GOB, estiu 2007). Les runes testimonien aquesta derrota de l'especulació urbanística i la corrupció política.

La legislació per a la protecció d'espais naturals es volgué tancar amb l'anomenada Llei d'espais naturals (LEN)²⁴, que s'aprovà gràcies a la desobediència de Miquel Pascual vers el seu partit, UM. El Parlament responia a la forta pressió social que culminà en una gran manifestació al novembre de 1990. La Llei exclougué un terç del territori balear de la urbanització, però no de l'edificació de xalets. Les eleccions autonòmiques de 1991 donaren majoria absoluta a la coalició PP-UM i el nou govern Cañellas va promoure la modificació de la LEN²⁵, per reduir la superfície protegida en un sucós 0.23% a Mallorca i un 1.76% a les Pitiüses, allà on més interessava als especuladors²⁶. La manifestació en defensa de la LEN comptà amb unes 26 mil persones a Palma, de la que Gabriel Cañellas declarà "no n'he vist cap des nostros" (Amer 2006: 80).

Gabriel Cañellas manifestà el seu suport a l'especulació urbanitzadora extensiva i elitista a la sessió d'investidura: "volem convertir les illes Balears en la segona residència d'Europa" (Amer 2006:223). L'operació "Balears en venda" (Seguí, 1998) fructificà amb la lliure circulació de capitals i persones dins l'espai europeu, amb forts diferencials de preus i la benvinguda als diners negres al negoci turístic-immobiliari (Blázquez i Murray, 2009). Les obres d'ampliació de l'aeroport de Son Sant Joan, iniciades el 1993 i amb fons de cohesió europeus, eixamplen el broc de la connexió aèria amb Europa (Bauzá, 2008). La liberalització del transport aeri l'any 1997 (Gámir i Ramos, 2002) va impulsar les companyies aèries de baix cost, com és el cas d'Air Berlin que així contribueix a la residencialització turística de les Illes Balears. La despesa neoliberal del megaprojecte d'aeroport contrasta amb els elevats dèficits socials als que les administracions públiques giraven l'esquena (Riutort et al., 2003).

La dècada dels 1990, s'assenten una nova fase d'expansió del capitalisme global, de nou règim d'acumulació flexible i financer neoliberal i neoconservador (Harvey, 2005), i un nou ordre internacional, amb la desaparició dels conflictes entre els blocs i la Primera Guerra del Golf Pèrsic (Gowan, 2000). Les Balears experimentaren una nova onada expansiva, reforçada pel conflicte de l'ex-Iugoslàvia

²³ Partit Socialista de Mallorca.

²⁴ La Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears (BOCAIB de 9 de març de 1991).

²⁵ Llei 7/1992, de 23 de desembre, de modificació de determinats articles de la Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears (BOCAIB núm. 8, de 19 de gener de 1993).

²⁶ P. ex. a Son Muntaner i Son Vida de Hans Schroghüber o a Ses Salines d'Eivissa de les famílies de Cañellas i d'Abel Matutes (Manresa, 1998; Amer, 2006).



(Riutort, 2003), però la saturació de la construcció turística havia forçat la definició de reglamentacions limitadores per a un territori que ja formava part dels centres de l'economia-món capitalista. Nogensmenys, el capital hotelier de les illes s'havia transformat en transnacional a principis dels 1980; el seu "imperi" llaçaria la seva nova flota hotelera enfora, empeltant-hi les formes polítiques d'escassa qualitat democràtica aplicades llargament a les illes matriu (Buades, 2006; Buades, 2009).

Algunes acusacions de corrupció politico-empresarial dels norantes són: el "Cas agricultura" el 1991, de compra de la seu de la Conselleria al soci de Cañellas, Andreu Roig; el "Cas Calvià" al 1992 de suborn al regidor del PSOE, José Miguel Campos, per desbancar el govern del PSOE i permetre la urbanització de la Marina de Magaluf; o el "Cas Brokerval", de estafa, apropiació indeguda, falsedat documental i frau a l'hisenda pública. Brokerval destapà el "Cas Túnel de Sóller", que inicià el constructor Antoni Cuart l'any 1989, amb el pagament de 50 milions de pessetes al PP per obtenir-ne la concessió. El cas arrossegà Cañellas a dimitir del càrrec de President, poc després d'haver guanyat les eleccions autonòmiques per majoria absoluta l'any 1995. Dos anys més tard, el Tribunal Superior de Justícia de Balears va absoldre a Cañellas del delictes de prevaricació i suborn provat per haver prescrit (Manresa, 1998; Amer, 2006).

El Cañellisme havia deixat una profunda petjada sobre el territori i sobre les formes de fer política (i diners). Entre el 1973 i el 1995 s'havien urbanitzat a les Balears uns 129 Km². Una xifra que duplicava la transformació urbana del territori balear des de l'Antiguitat (Murray et al., 2008). Durant el Cañellisme (1983-1995) s'havia passat d'un parc immobiliari d'uns 302 mil habitatges a uns 437 mil, mentre que les places turístiques reglades arribaven a les 385 mil i les no reglades sumaven unes 96 mil (Picornell i Picornell, 2002; Murray et al., 2008).

3. El primer embat neoliberal i les resistències socioterritorials

Onofre Rullan (2007: 38) definí l'alternança progresista posterior al Cañellisme com "les legislatures de la protecció" (1995-2003). El 1995, el Govern espanyol declarà Reserva Natural Ses Salines d'Eivissa i Formentera (Ferrer, 2003), en resposta a la lluita social en defensa de Ses Salines i d'oposició als cacics, que se remunta a 1977 encapçalada pel GEN-GOB (Rayó, 2004). Després d'aquella derrota dels cacics eivissencs, el PP perdé per primer cop unes eleccions el 1996 i Pilar Costa (PSOE) guanyà l'escó pel Senat (Manresa, 1998).

Avel·lí Blasco defineix aquesta etapa com la "autèntica cursa per la desclassificació de sòls urbanitzables" (2002: 234). El govern calviàner presidit per Margarita Nájera (PSOE) va suspendre 1.748 Ha de sòl urbanitzable (Blázquez, 2006a; Rullan, 2007). El maig de 1996, Cristòfol Soler –President autonòmic d'ençà juny de 1995– va dimitir, per pressions de l'expresident Gabriel Cañellas, enfrontats per una llei d'incompatibilitats i pel control de la Conselleria de turisme (Marimon i Nadal, 2003). El substitut triat fou Jaume Matas Palou, guardià de les lògiques del negoci político-empresarial de Balears SA (Manresa, 1998). El govern del Consell



Insular de Mallorca, conformat per UM, PSOE i el PSM (1995-2003), intentà infructuosament suspendre les llicències a sòl rústic tres dies abans de l'aprovació d'un avantprojecte de Llei de Sòl Rústic (Rullan, 2007). Finalment, "la Llei 6/1997 concedí l'ús genèric d'habitatge al camp, regulant en positiu l'edificació en sòl rústic com un dret de desenvolupar-hi habitatges unifamiliars aïllats" (Blázquez, 2006: 165). Així es consolidà la nova via d'expansió del capital vers el negoci turístic-immobiliari, coincidint amb l'"alliberament" del transport aeri, la inauguració de la nova terminal de Son Sant Joan (12/04/1997) i l'obertura al trànsit del Túnel de Sóller.

El POOT²⁷ de Mallorca fou finalment aprovat el 1995, després de sis anys de manufactura, amb Joan Flaquer com a conseller. El POOT aprovat presenta diferències substancials respecte de l'original –que promogué Jaume Cladera– i frustrat en despertar fortes tensions entre la classe empresarial (Amer, 2006). Segons Picornell i Picornell, els objectius del POOT aprovat són impedir la reconversió i/o construcció dels petits hotels, generalment de gestió familiar, i, en canvi, afavorir el negoci immobiliari: "el POOT sembla fet per i per als promotors de la construcció" (2002: 60). Dos anys més tard, s'aprovà el POOT d'Eivissa i Formentera²⁸.

L'urbanisme era motiu de tensió a les relacions entre el Govern i el Consell Insular de Mallorca. El redireccionament dels correus electrònics –per errada informàtica– del president de la Comissió Insular d'Urbanisme de Mallorca, Francesc Quetglas (PSOE), els va fer anar a parar a l'ordinador de Jaume Matas, que els utilitzà en un ple del Parlament. L'escàndol polític-informàtic ("cas Bitel I") acabà als tribunals, amb l'absolució dels imputats per part de l'Audiència Provincial de Palma, l'any 2005, per considerar que els correus electrònics d'un càrrec públic no podien ser secrets. El 5 d'octubre de 1998, el Consell Insular de Mallorca va aprovar una moratòria urbanística que suspenia 77 sectors de sòl urbanitzable, amb una extensió de 2.200 Ha, incloses les ja suspeses de Calvià. La societat civil es manifestà a Palma, Maó i Eivissa amb el lema "No més urbanitzacions", el mes de novembre de 1998. Des del GOB i aquell mateix any previ a les eleccions autonòmiques i locals, es va promoure una Iniciativa Legislativa Popular per un nou model territorial. El govern Matas va respondre amb legislació "contramoratòria"²⁹, tot rebaixant la intensitat de la moratòria del Consell. Aquell mateix fructífer més d'octubre, s'aprovà el Pla Director Sectorial de Carreteres, que proposava convertir l'illa en un *scalextric*, per atorgar condició de solar edificable als camps mallorquins.

²⁷ Decret 54/1995, de 6 d'abril, pel qual s'aprova definitivament el Pla d'Ordenació de l'Oferta Turística de l'Illa de Mallorca (BOCAIB nº 52 de 7 d'abril de 1995). Defineix paràmetres urbanístics a 37 zones turístiques litorals.

²⁸ Decret 42/1997, pel qual s'aprova definitivament el Pla d'Ordenació de l'Oferta Turística (POOT) d'Eivissa i Formentera (BOCAIB núm. 72 de 12 de juny de 1997). Afectava a 11 zones turístiques litorals a Eivissa i 3 a Formentera.

²⁹ Llei 6/1998, de 23 d'octubre, sobre mesures cautelars fins l'aprovació de les Directrius d'Ordenació del Territori (BOCAIB núm. 136 ext. de 24 d'octubre de 1998) i Llei 4/1998, de 19 de maig, de mesures transitòries relatives a l'atorgament d'autoritzacions prèvies de construccions, obres i instal·lacions d'empreses i activitats turístiques (BOCAIB núm. 70 de 28 de maig de 1998).



Joan Fageda i José Maria Rodríguez (PP) encapçalaven el govern municipal de Palma que aprovà un nou PGOU l'any 1998, que trencà amb la visió de conjunt de la ciutat del PGOU de 1985, realitzat en temps de Ramon Aguiló. El nou PGOU projectà noves urbanitzacions (p. ex. Son Gual o Puntiró) i en legalitzà 42, amb la figura de Zones Rurals Especials. El 2008, aquestes últimes seguien en situació irregular i ocupaven unes 120 Hectàrees (Disúrbia, 28/12/2008). Els plans de renovació urbana del mateix govern conduïen a la gentrificació del nucli de Palma, p. ex. a Sa Calatrava i a Sa Gerreria, amb el Pla Urban (1997-2002), finançat en un 50 % per fons europeus i gestionat pel Consorci Mirall Palma Centre, d'experiment de partenariat públic-privat per a la renovació urbana. Gabriel Cañellas hi participà amb l'empresa Palma Antigua. La tècnica d'esbucar per reedificar habitatges de luxe, inassequibles pels veïnats, amb l'excusa de construir aparcaments soterranis, fou contestada pels moviments socials amb la denúncia "rehabilitar no és destruir". Palma, mentrestant, amb prou feines cobreix el mínim ràtio exigít de 5 m² de zona verda per habitant, concentrat en un 63,67% al Parc de Bellver (Manresa, 1998; González, 2006; Franquesa, 2007).

La política conservadora incorporà els conceptes procedents dels entorns crítics i els adaptà al seu gust. El Cañellisme es mostrava tal com era, mentre que Matas aprofità el joc polític-mediàtic pervertint el llenguatge i la publicitat. Matas feu seus els termes moratòria o sostenibilitat, rebaixant-ne el significat. El 1999, any d'eleccions autonòmiques i municipals, el Govern aprovà la Llei General Turística³⁰, amb propaganda de paralització de la construcció de nous allotjaments turístics; sense limitar, però, la construcció d'establiments d'interès turístic –de moltes estrelles– i intercanviar places de les zones degradades i saturades onsevulla de cada illa. Com a prova, basti constatar que s'ha passat de 402 mil places turístiques legals al 1999 a 423 mil al 2008. Les places il·legals dels propis establiments turístics legals és d'entorn al 5% i les turístico-residencials incrementaven la xifra en prop del 20% (Blázquez i Murray, 2009). El negoci turístico-immobiliari en expansió, "turisme residencial", es liberalitzava per omissió: "la Llei General Turística modifica el POOT a la baixa per donar més facilitats a la reconversió residencial dels solars i edificis donats de baixa turística" (Rullan 1999: 434). Es posen a la venda els establiments hotelers obsolets per a la seva conversió en productes especulativo-residencials. Mentrestant, el capital hotelier balear "recolonitzava" el Carib (Morales i Ruíz-Collado, 2009).

També abans de les eleccions de 1999, s'aprovaren les DOT³¹, acompanyades d'una potent campanya publicitària, que presentava a Matas i al PP com els defensors del territori perquè reclassificaven 4.500 Ha de sòl urbanitzable. Però aquesta anomenada "Constitució del Territori" no comptava ni amb la participació ni amb el consens social. Rullan (2007) desvetlla l'engany que hi havia al darrera de la

³⁰ Llei 2/1999, de 24 de març, General Turística de les Illes Balears (BOIB núm. 41 d'1 d'abril de 1999).

³¹ Llei 6/1999, de 17 d'abril, de les Directrius d'Ordenació Territorial de les Illes Balears i de mesures tributàries (BOCAIB núm. 48, de 17 d'abril de 1999).



reclassificació. La propaganda de les DOT anunciava que rebaixava el sostre potencial de creixement urbanístic en 2,3 milions de places; però un simple càlcul mostra que l'edificabilitat hauria de ser equivalent a 511 places/Ha, quan les seves densitats mitjanes, segons el seu propi diagnòstic (DOT-Diagnòstic 1997:196) era d'unes 60 places/Ha. En realitat, les 4500 Ha reclassificades descarregaven una pressió immobiliària d'unes 270 mil places; 12 vegades inferior al publicitat. En realitat, les DOT redistribuïen més que no rebaixaven aquest creixement urbanístic, amb unes 2.702 Ha de nova urbanització, que permetrien aixecar unes 270 mil places; exactament la mateixa xifra que havia estat objecte de la reclassificació: "en realitat, el que estaven fent les DOT era reconduir aquells sòls urbanitzables pels quals fins aleshores no s'havia interessat la promoció, a les més atractives orles periurbanes anomenades àrees de transició (AT) contigües als nuclis existents" (Rullan, 2007:42).

Les eleccions autonòmiques de juny de 1999 foren desastroses pels interessos polític-empresarials de la dreta. El PP va perdre la majoria absoluta a Menorca, Eivissa i Formentera i Balears; mentre que a Mallorca ja l'havia perduda el 1995. El juliol de 1999 es signà un acord programàtic entre tots els altres partits polítics amb representació parlamentària, conegut com el Pacte de Progrés³². La primera llei aprovada³³ recollia el batec social de la manifestació del novembre de 1998: eliminà les excepcions de les DOT –urbanització, camp de golf i camp de Polo a Campos; port i urbanització a Ciutadella– i establí la inedificabilitat de les ANEI (Rullan, 2007). Entre el 2000 i el 2001 se modificà la LOT³⁴, per transferir les competències en matèria d'ordenació del territori als consells insulars, i s'aprovaren moratòries per refredar la febre urbanitzadora. El resultat és que el 2002 se redueix la superfície visada per habitatges plurifamiliars, afectats per la moratòria, mentre que els unifamiliars es mantenen constants.

El debat urbanístic-territorial que havia estat un dels eixos centrals del Pacte fou eclipsat pel satèl·lit de l'ecotaxa. L'ecotaxa³⁵ es dissenyà com un impost turístic destinat a restaurar els jaciments turístics que l'empresariat havia devastat, però es convertí en l'element central de la batalla política institucional (Valdivielso, 2001; Murray, 2005a; Amer, 2006). Malgrat Jaume Matas havia anunciat en campanya electoral que impulsaria una ecotaxa, canvià de criteri quan va ser nomenat Ministre del Govern de José Maria Aznar (PP), el març de 2000. Des de la seva cartera al Ministeri de Medi Ambient, col·laborà intensament amb la Federació Empresarial Hotelera de Mallorca per atacar l'impost turístic. La FEHM hi destinà uns 600 mil

³² Acord Programàtic de Govern per a les Illes Balears, 19/07/1999 (www.mallorcaweb.com/News/cat/finestres/pactedeprogres.html).

³³ Llei 9/1999, de 6 d'octubre, de mesures cautelars i d'emergència relatives a l'ordenació del territori l'urbanisme a les Illes Balears (BOIB núm. 128, de 12 d'octubre de 1999).

³⁴ Llei 14/2000, de 21 de desembre, d'ordenació territorial (BOIB núm. 157 ext., de 27 de desembre de 2000).

³⁵ Llei 7/2001, de 23 d'abril, de l'impost sobre les estades a empreses turístiques d'allotjament (BOIB núm. 52, d'1 de maig de 2001).



euros en estudis, propaganda internacional, etc. (Valdivielso, 2001). Els gegants empresarials també l'atacaren: Klaus Laepple, president de DRV (associació d'agents de majoristes alemanys), titllava al Pacte de ser un "govern d'aficionats"; Miquel Fluxà, d'Iberostar, manifestava que l'empresariat no tenia intenció que el govern seguís "per no estar capacitats"; Pablo Piñero, de Grupo Piñero i Soltour, arribà a dir que s'havia de llevar al President (Francesc Antich) o matar al conseller de turisme (Celestí Alomar); Gabriel Escarrer, president de Sol Melià i cunyat del fundador d'UM, demanà a Maria Antònia Munar que aturés l'aplicació de l'ecotaxa (Murray, 2005a; Amer, 2006), etc.

La conservació de la biodiversitat centrà un altre conflicte sociopolític. L'extensió d'espais naturals protegits era el 1999 l'1,7% de la superfície terrestre i el 0,7% del mar balear, amb parcs i reserves per apaivagar les lluites socials i afavorí el turisme amb la promoció del seu ús públic. Margalida Rosselló, dels Verds, era Consellera de Medi Ambient, des d'on es va estendre la protecció, entre d'altres mesures de conservació de la biodiversitat. La declaració dels Parcs Naturals de Llevant i Cala d'Hort, el 2001 rebé l'oposició dels grans empresaris del camp, partidaris de la seva edificabilitat: ASAJA, Federació Agrícola Ramadera Balear, Associació Agrària, Associació de Defensa de Llevant, Associació de Propietaris de Finques Rústiques de Balears, etc. Aquests autonomenats "antiparc" es mobilitzaren en defensa de la privacitat del sòl rústic i contra l'administració pública; fins al punt d'agredir al Batle de Son Servera reclamant que el municipi sortís del Parc de Llevant o de reivindicar el feixisme contra la proposta de Parc Natural de la Serra de Tramuntana. El maig de 2003 el 6% de la superfície terrestre i l'1,2% de la marina estaven protegides³⁶.

Els socis del Pacte s'havien repartit els càrrecs de les administracions públiques com a regnes de taifes dels partits. UM pressionava en defensa d'interessos corporatius, encara que això incomplís l'acord programàtic. El 2000 el Pacte de les Pitiüses s'esquerdà per desavinences entre Els Verds i el PSOE; i UM curtcircuitava les polítiques més compromeses socioecològicament: la declaració del Parc Natural de la Serra de Tramuntana, l'aprovació dels Plans Territorials o de les Lleis del Sòl, de la Biodiversitat, d'Impacte Ambiental, etc.

L'urbanisme centrava aquest desacord. El sòl urbà vacant i l'urbanitzable (5.828 Ha, l'any 2000) podien donar cabuda a uns 239.391 habitatges i 88.028 places turístiques. És a dir, sense comptar amb noves classificacions, es podia ampliar en un 49,26% el parc residencial existent i en un 21,34% la capacitat d'allotjament turístic (Ferrer, 2001). Frenar la seva edificació era possible amb un mecanisme per regular el ritme de construcció, mitjançant un sistema de "quotes". Un primer intent local es va denegar a la Comissió Insular d'Urbanisme de Mallorca –controlada per UM–, el juny de 2001, proposat a la revisió del PGOU de Calvià.

³⁶ Els acords científicopolítics internacionals, expressats a l'Informe Brundtland, estableixen que com a mínim el 12% de la superfície terrestre i marina havia de destinar-se a la protecció de la biodiversitat (WECD, 1987).



L'agost de 2001, el Govern aprovà una Norma Territorial Cautelar prèvia a la modificació de les DOT, que introduí el sistema de quotes. La norma es convertí en Projecte de Llei, coneguda com la "Llei de quotes"³⁷. La seva tramitació parlamentària fou censurada per UM (Rullan, 2005; Rullan, 2007). El GOB denuncià aquests incompliments, especialment els posicionaments d'UM i del PSOE favorables a construir l'autopista de segon cinturó de Palma, contraris a la declaració del Parc Natural de la Serra de Tramuntana i de vet a la Llei de Quotes. Dues setmanes abans de les eleccions de maig de 2003, davant del Consolat de la Mar, el GOB aixecà una paret de bloquets i estengué una pancarta en la que es llegia "Pacte de Progrés: Pacte de Ciment?".

Menorca gaudia d'una certa protecció: havia estat declarada Reserva de la Biosfera per la UNESCO el 1993 i el Consell aprovà el primer Pla Territorial Insular abans de les eleccions de 2003. Amb el PTI de Menorca es prohibí l'edificació a sòl rústic, es definí un creixement de nou sòl urbà i urbanitzable per 10.749 places (un 75,53% menys del que li permetien les DOT) i s'establí un sistema de quotes de llicències (Bauzà, 2006; Dubon, 2006).

4. La reacció neoliberal de l'Era Matas i dels megaprojectes

La campanya electoral de les eleccions de 2003 va tenir als grans hotelers com a convidats d'excepció, els mateixos que tenien la major part del seu negoci fora de les illes (Amer, 2006). El discurs de la por, les tensions entre els socis del Pacte de Progrés i el colpisme mediàtico-empresarial fructificaren en els resultats electorals del 2003 (Murray, 2005a). El PP balear va obtenir la majoria absoluta amb el 54,1% dels vots. PP i UM formaren una nova aliança: el Govern Balear i el Consell Insular d'Eivissa i Formentera pel PP, i el Consell Insular de Mallorca per UM. Menorca continuà en mans del PSOE amb Joana Barceló de Presidenta. Jaume Matas tornà del Ministeri amb l'aprenentatge del dogma neoliberal i contactes amb els principals baluards del poder polític-empresarial. Les elits que havien perdut el domini durant un quadrienni havien de posar les bases per la nova governança, en sintonia amb les pràctiques "sense complexes" de José M^a Aznar a l'àmbit estatal i de George W. Bush en l'escena internacional (Casasnovas, 2007).

Els inicis de Jaume Matas al front del govern coincidiren amb els moments de major cruesa del règim Aznarista. La successió de crisis financeres havien mudat en un nou cicle d'expansió del capital, amb un fort impuls de la producció immobiliària i d'apropiació de sòl per part del capital financer-espulsiu. L'anunciada escassetat de combustibles fòssils alimentava l'escalada bèl·lica per l'apropiació dels recursos energètics, i l'especulació financera amb els recursos naturals (Fernández-Durán, 2003; Fernández-Durán, 2008). La derogació de l'ecotaxa, el mes de setembre de 2003, era acollida per Josep Oliver, President de la CAEB, com el retorn "a la

³⁷ Projecte de Llei reguladora del creixement urbanístic a les illes Balears (BOPIB núm. 151 de 6 de setembre de 2002, 3787-3793).



normalitat" (Murray, 2005a). L'ecotaxa que havia de permetre recaptar anualment uns 60 milions d'euros fou substituïda per la Targeta Verda. Aquesta acudeix al criteri de la voluntarietat empresarial. La seva previsió d'ingressos era de 10 milions d'euros: 2,6 d'entitats financeres i 8 d'hoters; 40 menys que els de l'ecotaxa. Emperò, ningú sap realment el que s'ha ingressat. La Fundació Balears Sostenible que la gestionà no es significa per la transparència, però sí pels projectes insostenibles com ara el de "millora de les condicions del P.N. de s'Albufera" que utilitzà fusta tropical il·legal (Murray, 2005b).

El Govern espanyol afí desembossà el finançament, p. ex. dels Plans de Carreteres que es modificaren el mateix any 2003 per projectar 12 trams d'autopistes a Mallorca i a Eivissa. També es modificà el Pla Director Sectorial d'Energia aprovat el 2001, per incloure la connexió elèctrica, a més del gasoducte, amb la península. Tot un regal per les grans corporacions energètiques a càrrec de l'erari públic.

Una Llei mesures urgents³⁸ reprenia el desenvolupisme ferotge: es tornen a classificar com a urbanitzables alguns sectors que havien quedat suspesos per les DOT a la ribera de mar (11 Ha a Ciutadella, 70 Ha a Sant Josep i 1,5 Ha a Artà), es dóna carta blanca a la construcció del Port de Ciutadella, s'elimina la prohibició de construir habitatges dins ANEI a les Pitiüses i s'elimina la moratòria de camps de golf a les Pitiüses del 2002. La Llei d'Acompanyament als pressuposts de 2004 serví per modificar un bon nombre de mesures de racionalització del territori i de protecció d'espais naturals. 19 lleis foren modificades, d'entre les quals: el retall de prop del 90% de la superfície dels parcs naturals de Llevant (Mallorca) i Cala d'Hort (Eivissa), la desprotecció de 4 Ha de sòl vora Es Trenc per poder construir el complex turístic-sanitari dels Banys de Sant Joan de la Font Santa, la legalització de la construcció il·legal –per sentència del TSJB– de Michel Cretu en una ANEI de Sant Antoni, etc.

El 2003 s'inicià l'etapa dels megaprojectes urbans i d'infraestructures gegants (Blázquez, 2006b). Els megaprojectes són característics de les polítiques neoliberals, d'entronització del capital privat i de predomini del corporativisme polític, envoltades d'escassa qualitat democràtica i de sobrecost d'execució (Flyvbjerg et al., 2003; Aguilera i Naredo, 2009).

Quan la nova política territorial de Matas, Munar i les grans constructores se començà a fer efectiva, cap a la segona meitat del 2003, la societat civil va respondre de manera immediata articulada a l'entorn de plataformes: "Autovia No" per fer front al projecte d'Autopista Inca-Manacor i d'Inca-Sa Pobla; "No al segon cinturó" vers el projecte homònim de Palma, etc. El 13 de setembre de 2003, després d'un ple de l'Ajuntament de Costitx, unes 14 persones foren denunciades per desobediència, multant-los amb sis mil euros perhom. La política corporativa

³⁸ Llei 8/2003, de 25 de novembre de mesures urgents en matèria d'Ordenació del Territori i Urbanisme de les Illes Balears (BOIB núm. 168, del 4 de desembre de 2003).



anava de la mà dels instruments punitius de l'Estat, tot criminalitzant a la ciutadania dissident.

El consistori palmèsà presidit per Catalina Cirer presentava el projecte de "destrucció creativa" del recent inaugurat Parc de Ses Estacions per construir una nova avinguda sobre les vies i aparcaments soterranis vora la plaça Espanya. La Plataforma "Parc de les Vies" aparegué per fer-li front. Les empreses constructores i Jaume Matas decidiren traslladar l'hospital de referència de Mallorca a Son Espases, vora el Monestir cistercenc de La Real. El novembre de 2003 s'anunciava el nou megaprojecte hospitalari i en resposta se creà la Plataforma "Salvem la Real".

Les plataformes mallorquines se reuniren en torn de "Salvem Mallorca"³⁹ i el 14 de febrer de 2004 es celebrà una multitudinària manifestació als carrers de Palma sota el lema "Qui estima Mallorca, no la destrueix", a la que participaren unes 40 mil persones⁴⁰. Malgrat la victòria del PSOE a les eleccions estatals de 2004, els megaprojectes seguiren amb l'endeutament de les administracions públiques. La societat era captiva dels polítics-empresaris (Blázquez et al., 2007).

El desembre de 2004 s'aprovà el Pla Territorial de Mallorca, que regulava l'expansió de 1.491 Ha de nova urbanització, el 78,7% de la superfície que permetien les DOT. El PTM definia detalladament on podrien classificar-se aquests nous sòls urbanitzables: un 54,2% corresponia a les Àrees de Transició de Creixement i un 45,8% a les Àrees de Reconversió Territorial. Especialment, les ART feien una forta olor a corrupció (Guijarro, 17/11/2007). La forta controvèrsia desvetllava els seus vincles amb interessos empresarials, p. ex. a Son Massot (Calvià) per mitjà de Jesús Boyero –gendre de Pere Serra, del Grup mediàtic-. El dia en que s'aprovava el PTM a les portes del Consell Insular, es denuncià la seva aprovació amb una "festa dels especuladors" a la que es repartien bitllets de 500 euros amb les cares de Matas i Munar, demanant "Més camps de golf i menys escoles". Les ART han estat definides com instruments típics de l'urbanisme a la carta (Artigues, 2006). A més el PTM mantenia 56 sectors de "falsos urbans", com p. ex. Muleta. El PTM donava més llenya al foc de l'especulació turístico-immobiliària en plena eufòria immobiliària mundial, espanyola i balear (Fernández-Durán, 2006; Artigues i Rullan, 2007).

Palma fou un dels principals embornals de les dinàmiques especulativo-electoralistes del quadrienni 2003-2007. El 2005 es modificà puntualment el PGOU per acollir l'hospital de Son Espases. Els col·lectius que defensaven l'entorn, amb una frenètica activitat social i burocràtica, i la premsa desvetllaren els canvis de mans de propietats, els interessos ocults i els increments del preu dels terrenys confrontants. Així es frustrava una ART que es planificà en aquell entorn (Capó i Goñi, 30/05/2006; Eza, 5/10/2006). Cap a la segona meitat del 2005, s'iniciaven les obres del metro de Palma que se publicitava com la gran aposta pel transport

³⁹ El GOB actuà d'aglutinador. Vegis a L'ecologista, núm. 40, "Especial Plataformes", pp.7-14 (GOB, 2007a).

⁴⁰ "Qui estima Mallorca, no la destrueix", www.mallorcaweb.net/genestra/introduccio.htm (consultat el 30 d'agost de 2009).



públic, malgrat tractar-se d'una obra faraònica i d'elevat cost que acabà en nyap abans de les eleccions del 2007. La Llei de capitalitat de Palma⁴¹ atorgava un major poder a l'Ajuntament de Palma en matèria urbanística; mentre es cedien 6 solars al poder eclesiàstic per a la construcció de llocs de culte (quan els que hi ha no s'omplen). Nogensmenys, l'Opus Dei comprà un solar al Govern al Parc Bit, per fer-hi escoles privades a preu d'amic, a 25 euros/m², front els 300 euros/m² del seu valor de mercat (Manso, 14/02/2006).

El Consell Insular de Mallorca va treure a concurs públic els terrenys de Can Domenge, per fer-hi una urbanització de luxe a una de les ciutats espanyoles amb menor proporció d'habitatges socials. El concurs s'adjudicà a l'UTE formada per Sacresa i Pedro Ferrà Tur, la proposta que presentava el preu més baix –30 milions d'euros quan el valor de mercat era d'uns 53– i amb un projecte de l'arquitecte-estrella, Jean Nouvel. Josel SL, dels Núñez Navarro, presentà una querrela per malversació de fons públics, prevaricació i revelació de secrets oficials (Colom i Urreiztieta, 15/01/2009).

La darrera zona humida de la Platja de Palma, Ses Fontanelles, es veia amenaçada per la urbanització d'un complex d'oci i comercial, mentre que el ministre Joan Clos (PSOE) i Jaume Matas (PP) anunciaven el projecte de renovació urbana de la zona. El grup encimentador era la societat Parque Aqua Màgica, participat pel multimilionari Klaus Graf, propietari de l'empresa de griferia Teka i del llogaret de Biniagual (Manresa, 25/01/2009).

Però si algú representava els "temps moderns", era l'especulador i President del R.C.D. Mallorca. La combinació de futbol i especulació urbanística crea escola a l'Estat. Vicenç Grande i el seu conglomerat d'empreses, Grup Drac, protagonitzaren moltes de les operacions especulatives; extractables quan Grande sol·licità la construcció de gratacels als terrenys municipals que empra el club a l'orla periurbana palmesana, tot argumentant la solidaritat amb el negoci futbolístic del Mallorca (Verger, 30/11/2005; Fernández, 22/07/2006).

Nous projectes de camp de golf amenaçaren la possessió de Son Real, adquirida parcialment amb les recaptacions de l'ecotaxa, i el P.N. de s'Albufera, prèvia desclassificació de Son Bosc (Muro). En aquest negoci hi participa Miquel Ramis –president de Grupotel i ex-Batle de Muro–. Una vegada més, el projecte del camp de golf de Son Bosc evidencia les curtes distàncies entre empresaris i polítics (Guijarro, 22/12/2006; Frau, 21/12/2008).

El 2005 s'aixecà la moratòria de ports esportius de 2002 i s'aprovà una nova Llei de Ports⁴², que permetia incrementar la capacitat d'amarratge en un 30% sense necessitat de passar per la tramitació d'avaluació d'impacte ambiental. El negoci nàutico-turístic molt vinculat a les lògiques especulativo-financeres es va activar, p. ex. a: Port Adriano (Calvià) amb el finançament de la Banca March, Es Viver (Sant

⁴¹ Llei 23/2006, de 20 de desembre, de capitalitat de Palma de Mallorca (BOIB núm. 186 de 28 de desembre de 2006).

⁴² Llei 10/2005, de 21 de juny, de ports de les Illes Balears (B.O.I.B. núm. 100, de 2 de juliol de 2005).



Antoni de Portmany) promogut per la família Matutes, o al Port de Sóller amb la implicació de l'empresa Melchor Mascaró.

En resposta als interessos de la classe propietària, el Govern Matas aprovà la LECO⁴³, segons la qual la protecció dels espais naturals i de la biodiversitat quedava condicionada a la voluntat dels propietaris, i es creaven noves figures de conservació (Paratges Naturals i Paisatges Protegits) que permeten una edificabilitat que pot qualificar-se d'inaudita al món de la conservació.

El març de 2005 s'aprovà el Pla Territorial d'Eivissa i Formentera amb més potencialitat urbanística que l'atorgada per les DOT (Blázquez, 2006c). Mentre que les DOT estimaven que el PTIEF podria classificar unes 369,49 Ha, les modificacions legals fetes des del 2003 permetien classificar fins a 400 Ha. En una illa de dimensions modestes (571 km²) se construïen uns 24 km d'autopista, favorables als interessos del cacic de l'illa, Abel Matutes. No de bades, la seva filla Stella Matutes era la Consellera en matèria d'obres públiques al Consell Insular d'Eivissa i Formentera. La reacció ciutadana contra les autopistes a Eivissa fou constant; Ca na Palleva i Can Malalt simbolitzaren la resistència social a les excavadores del "progrés" (Garrido, 2006)⁴⁴, amb amenaces caciquils i detencions policials. L'hegemonia político-empresarial conservadora patí un important desgast.

L'estiu de 2006, l'excusa d'una rissaga justificava la "necessitat" de construir un nou dic al Port de Ciutadella per motius de seguretat; però amb una curiosa conceptualització de la seguretat que incloïa la construcció d'un port esportiu i d'un dic amb capacitat per acollir creuers turístics. El Consell Insular de Menorca i el Ministeri de Medi Ambient del PSOE havien mantingut un pols amb el Govern Balear i l'Ajuntament de Ciutadella del PP, que finalment es va resoldre amb la construcció del Dic de Son Blanc d'uns 470 metres de longitud i un cost d'uns 50 milions d'euros. Aquesta proposta, emanada del Consell, rebaixava el projecte històric dels grups de poder locals però ha estat fortament contestat per la societat civil encapçalada pel GOB⁴⁵.

El novembre de 2006, esclatà el "Cas Voramar" de la Fiscalia Anticorrupció amb l'empresonament del Batle d'Andratx (Eugenio Hidalgo), del Director General d'Ordenació del Territori (Jaume Massot) del Govern Matas i d'un cel·lador d'obres (Jaume Gibert) (Armendáriz i Mestre, 28/11/2006; Gómez i Manresa, 18/02/2007). La normativa urbanística andritxola provenia del tardofranquisme (PGOU de 1977) i estava al marge de les lleis dels darrers decennis (GOB, hivern 2007b). Andratx és un dels municipis mallorquins on més s'ha incrementat la superfície sacrificada a la urbanització, multiplicada per 4,4 entre 1973 i 2000. Andratx es va convertir en el paradís dels especuladors i del *glamour* global, amb personatges com la model

⁴³ Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (BOIB núm. 85 de 4 de juny de 2005).

⁴⁴ http://novolemautopista.org/nva/index.php?option=com_content&task=view&id=79&Itemid=36 (consultada el 30 d'agost de 2009).

⁴⁵ www.gobmenorca.com/campanyes/dicciu (consulta el 30 d'agost de 2009).



Claudia Schiffer o Florentino Pérez de la constructora ACS. El maig de 2008, s'iniciaria el macrojudici d'Andratx compost per 64 "peces judicials". El Cas Voramar va destapar un altre cas de presumpta corrupció, el "Cas Llampec" de dobles vendes de terrenys a Cala Llamp i de complexos mecanismes de compra-venda per part de les elits globals: paradisos fiscals, societats tapadora, diners opacs, blanqueig de capitals, etc. Entre els presumptes implicats es troba el conegut bufet de missers Feliu (Armendáriz et al., 27/04/2007; Armendáriz, 20/11/2007).

Mentre els polítics-empresaris passaven la nit a la presó, la dreta político-empresarial i els seus mitjans de comunicació iniciaren una campanya de desprestigi contra del líder del GOB, Miquel Àngel March. L'acusaven d'obres il·legals a les solls de la seva finca de Pollença. Nogensmenys, el GOB havia estat al capdavant de la denúncia, p. ex. de les corrupteles d'Andratx, i a l'octubre havia defensat una Iniciativa Legislativa Popular per aturar les amenaces de megainfraestructures, camps de golf, urbanisme salvatge, desprotecció d'espais naturals, etc. La ILP fou rebutjada pels 29 vots en contra del PP, vers 28 vots a favor de la resta de partits (Goñi, 18/10/2006; Armendáriz, 13/03/2007).

La primera meitat de 2007 tingué una activitat político-electoral frenètica, amb inauguracions (p. ex. del Metro de Palma o de l'avantprojecte de Palau de l'Opera al Moll Vell de Palma) i els darrers retocs normatius per fermar operacions i negocis. Alguns dels retocs foren rebutjats pel Tribunal Superior de Justícia, com és el cas de l'adaptació del PGOU de Palma al Pla Territorial de Mallorca. La Serra de Tramuntana es declarà Paratge Natural, com un foc d'encenalls electoral més, d'un 37,4% menys d'extensió que l'ANEI del mateix nom, excloent-hi els municipis de Calvià i Andratx. La "nefasta" sisena legislatura llegà 8 lleis de desprotecció territorial i una modificació de l'Estatut, per ampliar-ne el finançament, que en mans dels polítics-empresaris habituals podria aprofundir el deteriorament socioecològic. La plataforma de plataformes, Salvem Mallorca, organitzà pel mes de març de 2007 la manifestació "Prou, Salvem Mallorca" a la que hi assistiren unes 50 mil persones (Guijarro, 18/03/2007).

5. Crisi financero-especulativa i corrupcions desemascarades

Rere la legislatura 2003-2007, el desgast dels baluards del poder es va traduir en la pèrdua del seu poder absolut. El PP de Jaume Matas, enemistat amb el sector de la dreta d'UM, tan sols podia governar en solitari. Els resultats electorals del maig de 2007 eclipsaren el projecte de Matas. El PP va perdre el poder de nombroses administracions clau: Govern, Consells de Mallorca i d'Eivissa i de Formentera, Ajuntament de Palma... Per si de cas, poc abans de les eleccions s'havien iniciat les obres de l'hospital de Son Espases i la Batlessa de Palma, Catalina Cirer (PP), autoritzava el complex comercial i d'oci de Ses Fontanelles. El deteriorament territorial, ambiental i democràtic foren clau a la pèrdua de poder del PP.

El juny de 2007, la major part dels partits amb representació parlamentària – UM, Bloc per Mallorca, PSOE, PSOE-Eivissa pel Canvi, PSM-Verds de Menorca–



signaren l'Acord per a l'estabilitat política i el futur sostenible de les illes Balears⁴⁶. Les principals institucions passaren a ser presidides pel PSOE. Aquell estiu, esclatà la bombolla especulativo-financera batejada com la crisi de les hipoteques *subprime*, amb fortes tensions geoeconòmiques –pujada del preu del petroli i dels tipus d'interès– i geopolítiques globals,. La crisi aviat es va estendre per tot el sistema financer mundial, i es va transferir a l'anomenada economia real. Els EUA, el Regne Unit i l'Estat espanyol es veren afectats per haver intensificat les lògiques d'acumulació especulativo-financeres i presentar importants dèficits comercials (Carpintero, 2009). L'Estat espanyol destacà en intensitat crematística abocada a alimentar el tsunami urbanitzador, que llegà un mapa de destrucció territorial, irregularitats i corrupció (Iglesias, 2007).

El nou Govern procedí a aplicar alguns dels punts de l'acord programàtic, com p. ex. la interrupció de les obres de l'hospital de Son Espases. Però al cap de poc, els mateixos partits que havien participat de la mobilització social contra de l'hospital, reiniciaren les obres. El març de 2009, el Tribunal Suprem ordenà la suspensió de la modificació del PGOU de Palma que havia possibilitat urbanitzar la zona de Son Espases per construir-hi el complex hospitalari (Olaizola i Armendáriz, 6/03/2009).

Una de les primeres actuacions del Pacte, tal com va passar el 1999, consistí en formular una norma per desactivar algunes de les "cèdules dorments" de l'especulació urbanística heretades. El novembre de 2007 s'aprovà un Decret Llei de protecció d'espais naturals⁴⁷, mitjançant el qual se suspenien les llicències, plans parcials o projectes d'urbanització en diferents zones de Mallorca i Eivissa que sumaven unes 1.230,24 Ha i 268,55 Ha respectivament⁴⁸. La tria dels espais responia a la reacció social vers les amenaces territorials de plataformes i campanyes ecologistes⁴⁹. El Ple del Consell Insular de Mallorca aprovà el gener de 2008 una Norma Territorial Cautelar de mesures transitòries fins a la modificació del Pla Territorial de Mallorca, per aturar algunes Àrees de Reconversió Territorial i urbanitzacions concretes⁵⁰.

La Llei de Desenvolupament Territorial Sostenible, 4/2008,⁵¹ refermà la protecció d'espais naturals del Decret-Llei 1/2007; derogà alguns dels aspectes més polèmics aprovats a través de les lleis d'acompanyament als pressuposts de l'etapa

⁴⁶ www.blocpermallorca.cat/documentos/pactegovern07_80.pdf (consultat el 31 d'agost de 2009).

⁴⁷ Decret Llei 1/2007, de 23 de novembre, de mesures cautelars fins a l'aprovació de normes de protecció d'àrees d'especial valor ambiental per a les Balears (BOIB núm. 1.176, de 24 de novembre de 2007).

⁴⁸ www.protegimelterritori.cat.

⁴⁹ P. ex. La Real no té preu, Salvem Muleta, SOS Can Vairet, Ses Feixes sense ciment, Salvem Cala Carbó, etc. (Blázquez et al., 2007).

⁵⁰ Com són els casos de Can Marçal Vell (Felanitx), Biniorella (Andratx), Es Pujols (Santanyí) i Es Guix (Escorca).

⁵¹ Llei 4/2008, de 14 de maig, de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears (BOIB núm. 68, de 17 de maig de 2008).



Matas –que havien permès la desprotecció de certs espais a Eivissa–; derogà la Llei 12/1988 de camps de golf, per tal d’evitar-ne l’oferta d’allotjament i introduir elements més selectius en l’atorgament de l’interès general; establí les categories de sòl urbà i urbà no consolidat i la reserva del 30% del sòl d’ús residencial per a habitatges de protecció oficial; i comprometé el Govern en la redacció d’un Projecte de Llei Reguladora de l’Ordenació Territorial i Urbanística de les Balears, en el termini d’un any.

Però en plena crisi del sector de la construcció, el mateix dia en que s’aprovà la Llei 4/2008 de protecció territorial s’aprovava també la coneguda com a “Llei Carbonero”⁵², de promoció de la urbanització. Una mesura anticíclica adreçada a resoldre el problema d’hipertròfia de les empreses constructores, més que a combatre les dificultats d’accés a l’habitatge; per comptes de millorar la gestió ineficient del parc immobiliari. L’oferta de sòl al concurs convocat explicita l’intens moviment especulatiu als voltants de Son Espases, on es localitza un 21% de les propostes. El promotor immobiliari Vicenç Grande proposava construir uns 5.296 habitatges en els seus terrenys (el 33,55% de les propostes presentades). La major part de les propostes realitzades corresponien a sòls urbanitzables (58,88%), és a dir no urbans, i a sòls rústics (36,49%) (Guijarro, 15/01/2009).

El juny de 2008, Vicenç Grande presentà concurs voluntari de creditors, poc després de declarar que aturaria les seves inversions especulatives a Mallorca perquè a l’illa “se criminalitza als creadors de riquesa”. El seu imperi s’aixecava sobre un complex entramat d’enginyeria comptable i financera deutor d’uns 527 milions d’euros, especialment a Sa Nostra (24,5%) i a Bancaja (19,78%) (Guijarro i Armendáriz, 16/06/2008; Guijarro, 24/04/2009; Manresa, 1/02/2009). Grande del Grup Drac, Mateu Sastre d’Ibercon i Joan Antoni Ramonell (l’ex-Batle de Montuïri pel PP) eren imputats per la Fiscalia en un presumpte cas de corrupció urbanística i frau fiscal relacionat amb l’ÀRT de Son Crevers (Marratxí) (Armendáriz i Mestre, 10/01/2009). Aquest cas derivà en el “Cas Pla Territorial” en el que s’imputava a l’ex-Conseller d’Ordenació del Territori del Consell Insular, Bartomeu Vicens (UM), i a l’ex-Conseller de Medi Ambient del Govern, Jaume Font (PP). La Fiscalia investigà a finals del 2008 una altra ART a s’Arenal que beneficiava a Javier Cabotà del grup immobiliari Maioris. Entre finals de 2008 i principis del 2009, el TSJB invalidava ambdues ART (Armendáriz i Vallés, 26/04/2008; Colom, 3/07/2009; Ferrer i Armendáriz, 27/04/2009).

El “Cas Pla Territorial” d’Eivissa implicà Stella Matutes (PP), ex-Consellera d’Economia, Hisenda, Vies i Obres, i Josep Sala (PP), Batle de Sant Antoni, per presumpte tràfic d’influències per afavorir la urbanització de Ses Variades. La Fiscalia anticorrupció sol·licità la imputació d’Antoni Marí Tur (PP), ex-Batle de Sant Antoni i Joan Marí Tur (PP), ex-conseller de Patrimoni, per afavorir la classificació

⁵² Llei 5/2008, de 14 de maig, d’actuacions urgents destinades a l’obtenció per a habitatge de protecció pública (BOIB núm. 68, de 17 de maig de 2008).



d'uns terrenys a Cala Tarida, propietat dels Marí Tur. El president del Consell d'Eivissa i Formentera, Xicu Tarrés (PSOE), fou imputat per un presumpte delictes de suborn i falsedat documental, de quan era Batle d'Eivissa, en l'anomenat "Cas Eivissa Centre" de construcció d'un centre comercial (Ferrer, 30/10/2008). Mentre l'arquitecte municipal de Sant Josep, Antonio Huerta, era empresonat per corrupció al novembre de 2008 (Disúrbia, 24/08/2008).

Els costos de la corrupció

Entre el 2008 i el 2009, els processos judicials per casos de corrupció político-empresarial han marcat la història balear sota el segell dels diners, el poder i el territori. La normalitat ha esdevingut veure polítics i empresaris circular pels jutjats i les dependències policials. El saqueig a les arques públiques al març de 2009 estava valorat en uns 2 milions d'euros (Andújar, 9/12/2008; Andújar, 8/03/2009; Manresa, 25/11/2008; Olaizola, 4/05/2008). L'epítom d'aquesta etapa fou la llauna de Cola Cao plena de bitllets enterrada en el jardí de la Directora del Consorci pel Desenvolupament Econòmic de les Illes Balears, Antònia Ordines (Armendáriz i Mestre, 30/09/2008; Mestre i Armendáriz, 5/10/2008).

Els casos de presumpta corrupció tenen quasi sempre connexions directes amb l'urbanisme i els megaprojectes. Bartomeu Vicens (UM), ex-Conseller d'Ordenació del territori del Consell Insular de Mallorca ha estat imputat en nombroses causes: Son Oms, Can Domenge i ART-Pla Territorial de Mallorca. Altres personalitats d'UM han estat imputades en aquells casos, com Maximilià Morales, Miquel Àngel Flaquer o Miquel Nadal. Independentment de les sentències que en puguin resultar, aquests casos han desvetllat la seva frenètica activitat empresarial molt lligada als negocis immobiliaris, fins i tot quan exerceixen els seus càrrecs públics (Gispert, 18/03/2009). L'ex-regidor d'urbanisme de l'Ajuntament de Palma, Rodrigo de Santos (PP), s'apropià de 50 mil euros. A Ses Salines, l'ex-Batle, Sebastià Vidal (PP), va aixecar una casa il·legal a sòl rústic que legalitzà al·legant que es tractava de la seu social d'un club hípic amb el suport de diferents batles del PP (Barceló, 25/05/2006). El també Batle de Ses Salines, Sebastià Burguera (PSOE), va cometre una greu infracció urbanística en aixecar il·legalment una casa a sòl rústic al municipi de Campos quan tan sols comptava amb una llicència d'obra menor. També es detectaven obres irregulars de l'ex-Batle de Campos, Andreu Prohens (PP) (Fueris, 27/10/2008; Obrador, 4/10/2008).

Els megaprojectes de transport de l'Era Matas desvetllaren pressupost desfermats. Així, el desviament pressupostari de l'entramat d'autopistes se xifrà en uns 115 milions d'euros i el de les obres del metro en uns 77 milions d'euros. El març de 2009 esclatà el "Cas Peatge" que afectava a les carreteres del Consell, fetes segons propaganda pròpia "a la mallorquina". En concret s'investigava el desviament pressupostari en la construcció de l'autovia Palma-Manacor, que passà de 122 milions d'euros a 145 (Armendáriz i Mestre, 4/07/2009). El principal imputat era el Director Insular de Carreteres, Gonzalo Aguiar (UM). La Fiscalia Anticorrupció



es va querellar contra el Vicepresident del Consell de Mallorca i responsable de carreteres des del 1999, Antoni Pascual (UM) (Armendáriz i Mestre, 19/03/2009; Manresa, 22/03/2009), relacionat amb Joan Verger (PP) amb el negoci de les benzineres (Colom i Urreiztieta, 10/03/2009).

El febrer de 2009, es calculà que els costos de la corrupció i dels desviaments pressupostaris del quadrienni 2003-2007 ascendien a uns 230 milions d'euros (Guijarro, 8/02/2009). Emperò, la traca final esclatà amb el "Cas Palma Arena". Les obres d'aquest velòdrom s'encarregaren a l'arquitecte Ralph Schürmann, amb un pressupost de 48,7 milions d'euros. Schürmann fou destituït el 2006 i substituït per Sander Douma i els arquitectes Jaume i Luís García-Ruíz. El cost de les obres realitzades per la UTE formada per FCC, Construcción SA i Melchor Mascaró SA es varen incrementar fins assolir la quantia de prop de 110 milions d'euros. L'agost de 2009 esclatà l'"Operació Espasa" en relació amb el "Cas Palma Arena", amb la detenció, entre d'altres de Pepote Ballester (PP), ex-Director General d'esports i Rafel Duran (PP), ex-regidor d'esports de l'Ajuntament de Palma i ex-president del Consorci Palma Arena (Mestre i Palau, 7/08/2009; Vallés, 9/08/2009).

Els sobre costos de la gestió neoliberal (corrupció inclosa) assoleixen, a febrer de 2009, uns 315 milions d'euros. És a dir, el 9,38% del pressupost de la CAIB. Alternativament, hom podria arribar a plantejar el pagament de 78,75 euros/habitant/any per sufragar els costos de la corrupció i la gestió neoliberal; emperò amb la condició que va proposar Antonio Estevan (2000) pel cas de la variant de Guatiza a Lanzarote: "que la cobrin però que no la facin".

Les portes giratòries político-empresarials

Les estretes relacions entre el poder empresarial i polític han estat l'eix central de l'etapa denominada neoliberal; tot i que publicitava l'Estat mínim, perquè no hauria estat viable sense una potent intervenció que superaria la del propi Stalin (Perkins, 2005; Aguilera i Naredo, 2009). Jaume Matas va fitxar pel sector privat tant bon punt va perdre les eleccions autonòmiques del 2007. Qui el contractà fou la Corporació Empresarial Barceló, en concret d'executiu a Barceló Crestline, on "la seva ocupació exacta és l'obtenció de nous actius hotelers als EUA i el Carib" (Buades 2009: 171). El febrer de 2007 es va adjudicar la construcció del Palau de Congressos de Palma a la UTE formada per Barceló (50%), Globalia (20%), Acciona (15%), Sampol (15%) i Iberostar (10%). Un contracte per 42 anys i una inversió prevista de 130 milions d'euros. Les administracions públiques hi posaren el solar gratis i 44 milions d'euros. Poc a poc, els socis de la UTE anaren abandonant i Barceló quedà com a grup dominant (Buades, 2009). El juny de 2009, Simón Pedro Barceló anuncià que deixaven l'obra del Palau de Congressos inacabada, amb l'argument de que les modificacions del projecte suposaven un sobre cost de 30 milions d'euros. Contràriament, l'Ajuntament de Palma havia hagut de modificar el PGOU per ajustar-lo a l'obra, amb l'increment d'edificabilitat i d'altures de l'hotel que Barceló gestionaria (Juncosa, 30/05/2009).



Jaume Matas adquirí un pis –de 631 m², garatge i jardí incloses– al carrer de Sant Feliu de Palma, abans de les eleccions de 2007. Aquesta casa del segle XVI va ser valorada en uns 3,8 milions d’euros, però Matas en pagà 950 mil euros⁵³. La Fiscalia anticorrupció obrí una investigació sobre el patrimoni de Matas denominada “Operació Buckingham”. El juliol de 2009 el Fiscal General de l’Estat, Cándido Conde Pumpido, denegà a la petició de perllongar les diligències informatives sobre el cas a la Fiscalia Anticorrupció (Mestre i Armendáriz, 3/07/2009). El mateix mes, la transnacional de les auditories, Price Waterhouse Coopers (PwC) contractava a Jaume Matas com expert en medi ambient i canvi climàtic (Ferrer, 11/07/2009). El juliol de 2009 se publicava l’enteniment entre el Grup Barceló i el Govern de Nicaragua pel litigi del resort Montelimar, amb la intervenció de PwC (Caribbean News Digital, 2/07/2009; Buades, 2009: 69-72). Així mateix, PwC havia facturat com a mínim 1,16 milions d’euros al Govern Matas (Ferrer, 11/07/2009).

Epíleg

La crisi sistèmica global s’ha sentit especialment a les Balears per la seva forta dependència del sector de la construcció i de les economies dels països europeus emissors de turistes. L’esbrancada per l’ecotaxa fa que el Govern sigui submís al poder hotelier; concretant-se en el conegut com a “Decret Nadal”⁵⁴, adreçat a impulsar la construcció hotelera i a legalitzar places il·legals dels propis establiments. Els seus defensors sostenen que “els hotels de Balears són més obsolets que els turcs i egipcis”, en paraules del Conseller Miquel Nadal (Morales, 20/01/2009), i que 15 mil places es podran legalitzar, contribuint en prop de 90 milions d’euros a l’erari públic (Ferrer, 31/01/2009). La *pax hotelera* també s’ha convertit en una prioritat del Govern espanyol. Joan Mesquida (PSOE), Secretari d’Estat de Turisme, ha destinat el 46% dels 400 milions d’euros del Plan Renove al capital hotelier; mentre el Ministre Miguel Sebastián anuncià l’ampliació en uns altres 600 milions d’euros (García, 25/02/2009; EFE, 27/02/2009). El salvament públic dels negocis privats obsolets i amortitzats assoleix el sùmmum a la renovació urbana de la Platja de Palma amb un cost de prop de 5.000 milions d’euros (Morales, 30/05/2008).

La remor de la crisi ha silenciada, al manco mediàticament, les crítiques a les lògiques sistèmiques. Sols alguns moviments socials denuncien el continuisme vers el creixement d’arrel neoliberal, materialitzat en el manteniment dels megaprojectes (GOB, juny 2009), amb una doctrina de *shock* (Klein, 2007) que seda i extorsiona a la crítica social amb els fantasmes de la recessió econòmica o del mal menor, vers l’amenaça del retorn dels governs del PP.

⁵³ Segons el PSIB el preu del metre quadrat era un 3,1% inferior al d’un habitatge de protecció oficial i 1/5 part del seu preu de mercat (Eza, 12/05/2007).

⁵⁴ Decret llei 1/2009, de 30 de gener, de mesures urgents per a l’impuls de la inversió a les Illes Balears (BOIB núm. 17, de 2 de febrer de 2009).



Bibliografia

- Aguilera-Klink, F. i Naredo, J.M. (eds) (2009) *Economía, poder y megaproyectos*. Fundación César Manrique, Lanzarote
- Aguiló, E. i Verger, A. (1982) *El urbanismo y el medio ambiente en las Baleares*. Consell General Interinsular, Conselleria
- Alcaraz, M. i Mas, F.X. (2008a) "30 anys del clam: Salvem es Trenc! (I)" a *Cultura Obrera* n°26, pp.9.
- Alcaraz, M. i Mas, F.X. (2008b) "30 anys del clam: Salvem es Trenc! (II)" a *Cultura Obrera* n°27, pp.9.
- Alcaraz, M. i Mas, F.X. (2009) "30 anys del clam: Salvem es Trenc! (III)" a *Cultura Obrera* n°28, pp.9.
- Amer, J. (2006) *Turisme i política. L'empresariat hotelier de Mallorca*. Edicions Documenta Balear, Palma (Mallorca).
- Andújar, T. (9/12/2008) "Los políticos acusados de corrupción exigían comisiones de hasta el 66%" a *Diario de Mallorca* 9/12/2008, pp.2-3.
- Andújar, T. (8/03/2009) "Anticorrupción fuerza a políticos imputados a devolver 2 millones" a *Diario de Mallorca* 8/03/2009, pp.2.
- Armendáriz, F. (13/03/2007) "Denuncian a March, líder del GOB, por supuestas obras ilegales e una finca" a *Diario de Mallorca* 13/07/2007, pp.5.
- Armendáriz, F. (20/11/2007) "Los Hore dicen que usan entramados societarios por temor a los delincuentes" a *Diario de Mallorca* 20/11/2007, pp.11.
- Armendáriz, F. i Mestre, J.F. (28/11/2006) "Arrestan al alcalde de Andratx y al director general del territorio balear" a *Diario de Mallorca* 28/11/2006, pp.2-3.
- Armendáriz, F. i Mestre, J.F. (30/09/2008) "Diez detenidos por malversar 5 millones de euros" a *Diario de Mallorca* 30/09/2008, pp.2-3.
- Armendáriz, F. i Mestre, J.F. (10/01/2009) "Anticorrupción imputa a Grande un fraude fiscal de más de medio millón de euros" a *Diario de Mallorca* 10/01/2009, pp.5.
- Armendáriz, F. i Mestre, J.F. (19/03/2009) "Detienen al director insular de Carreteras por corrupción" a *Diario de Mallorca* 19/03/2009, pp.2.
- Armendáriz, F. i Mestre, J.F. (4/07/2009) "Las vías auxiliares de la carretera son más estrechas de lo proyectado" a *Diario de Mallorca* 4/07/2009, pp.4
- Armendáriz, F.; Peris, X. i Mestre, J.F. (27/04/2007) "Cae en Mallorca una gran red de blanqueo millonario de dinero" a *Diario de Mallorca* 27/04/2007, pp.2.
- Armendáriz, F. i Vallés, M. (26/04/2008) "El juez imputa a Grande, Sastre, Font y Vicens por el Plan Territorial" a *Diario de Mallorca* 26/04/2008, pp.2.
- Artigues, A.A. (2006) "Funcionalización turística y proceso de urbanización en la isla de Mallorca" a Artigues, A. et al. (2006) *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*. UIB, AGE, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca), pp.110-162.
- Artigues, A.A. i Rullan, O. (2007) "Nuevo modelo de producción residencial y territorio urbano disperso (Mallorca, 1998-2006)" a *Scripta Nova* vol.XI, n°245(10) (a <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-24510.htm>, 30 d'agost 2009).



- Artigues, A.A.; Bauzà, A.; Blázquez, M.; González, J.; Murray, I. i Rullan, O. (2006) *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*. UIB, AGE, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca).
- Artigues, A.A.; Blázquez, M.; Gual, J.; Mateu, J.; Murray, I. i Rullan, O. (eds.) (2008) *Albert Quintana: el seu temps i la seva obra*. Conselleria de Mobilitat i Ordenació del Territori, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca).
- Barceló, A.; Barceló, C. i Navinés, F. (2008) "Evolució de l'activitat de la construcció 1987-2006" a Navinés, F. (dir) *El sector de la construcció a les Illes Balears*. Consell Econòmic i Social, Palma (Mallorca), pp.17-84.
- Barceló, M. (25/05/2006) "Saltos para sortear la legalidad" a *Diario de Mallorca* 25/05/2006, pp.26-27.
- Bauzà, A. (2006) "Menorca... "is different"" a Artigues, A. et al. (2006) *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*. UIB, AGE, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca), pp.76-106.
- Bauzà, A. (2008) "El Aeropuerto de Palma de Mallorca. La puerta que abre el proceso de compactación espacio-temporal de la isla" a Caravaca, I.; Fernández, V. y Silva, R. (drs) *Ciudades, culturas y fronteras en un mundo en cambio*. Actas del IX Coloquio y Jornadas de Campo de Geografía. Consejería de Obras Públicas y Transportes, Junta de Andalucía, Sevilla, pp.259-276.
- Binimelis, J. (2000) "Situació actual i canvis recents a l'agricultura de les Illes" a *Estudis Balearics* nº66/67, pp.173-186.
- Binimelis, J. (2002) "Canvi rural i propietat estrangera a Mallorca" a Picornell, M. i Pomar, A. (eds) *L'espai turístic*. Ed. INESE, Palma (Mallorca), pp. 207-237.
- Binimelis, J. i Ordines, A. (2008) *La pagesia illenca als albirs del segle XXI. Agricultura i postproductivisme a les Illes Balears*. El Gall Editor, Pollença.
- Blasco, A. (2002) "Planificación y gestión del territorio turístico de las Islas Baleares". Blanquer, D. (dir.). *Ordenación y gestión del territorio turístico*. Tirant lo Blanch, València, p. 213-284.
- Blasco, A. (2007) *Legislació turística*. Institut d'Estudis Autònoms, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca).
- Blázquez, M. (1992) "El Govern Balear i la Llei d'Espais Naturals. De la seva explotació publicitària al buidament del seu contingut" *El Mirall* núm. 51, pp. 14-15
- Blázquez, M. (2006a) "Calmar, contenir i decreïxer. Polítiques provades (1983-2003) i possibles de planificació urbanística" a *Territoris* núm. 6, pp.159-172.
- Blázquez, M. (2006b) "Matas Megaproyectos, S.L." a *Ecología Política* nº31, pp.53-56.
- Blázquez, M. (2006c) "Eivissa, el paraíso con peor renombre" a Artigues, A. et al. (2006) *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*. UIB, AGE, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca), pp.238-261.



- Blázquez, M.; Murray, I. i Vives, S. (2007) "La conjura contra el territori i la societat. Retalls de la màgia negra autòctona" a *Lluc. Revista de cultura i d'idees*, nº855, pp.16-22.
- Blázquez, M. i Murray, I. (2009) "El "efecto isla Tortuga". La explotación turístico-inmobiliaria de las Islas Baleares" a Cañada, E. (dir) *El negocio inmobiliario en destinos turísticos maduros. Residencialización turística en España y México*. Editorial Enlace, Managua.
- Buades, J. (2006) *Exportando paraísos. La colonización turística del planeta*. La Lucerna, Palma (Mallorca).
- Buades, J. (2009) *Do not disturb Barceló. Viaje a las entrañas de un imperio turístico*. Icaria, Barcelona.
- Capó, J. i Goñi, M. (30/05/2006) "La compra del solar para el hospital disparó la especulación en la zona" a *Diario de Mallorca* 30/05/2006, pp.2-3.
- Caribbean News Digital (2/07/2009) "Concluye disputa legal entre gobierno de Nicaragua y el grupo Barceló" a *Caribbean News Digital* (www.noticaribe.com.mx/turism/2009/07/concluye-disputa-legal-entre-gobierno-de-nicaragua-y-el-grupo-barcelo.html, 31/08/2009).
- Carpintero, O. (2009): "El poder financiero de los grandes grupos empresariales. Los nuevos "creadores" de dinero" Aguilera, F. y Naredo, J.M..(eds.): *Economía, poder y megaproyectos*. Fundación César Manrique, Lanzarote, pp.79-123.
- Casasnovas, M.A. (2007) *Història de les Illes Balears*. Ed. Moll, Palma (Mallorca).
- Colom, E. (3/07/2009) "Nueva sentencia del TSJB contra el 'pelotazo' hotelero de Munar en Cala Blava" a *El Mundo/El Día de Baleares* 3/07/2009, pp.14.
- Colom, E. i Urreiztieta, E. (15/01/2009) "El banco tasa Can Domenge a día de hoy en 53 millones de €" a *El Mundo/El Día de Baleares* 15/01/2009, pp.5.
- Colom, E. i Urreiztieta, E. (10/03/2009) "Una nueva sentencia avala la demolición de la gasolinera ilegal que explota el conseller Pascual" a *El Mundo/El Día de Baleares* 10/03/2009, pp.4.
- Disúrbia (24/08/2008) "Testigos del caso Huerta revelan al juez todo tipo de corruptelas del ex arquitecto de Sant Josep" a *Disúrbia* (<http://disurbia.blogalia.com/historias/59074>, 30 d'agost de 2009).
- Disúrbia (28/12/2008) "Palma: 42 urbanitzacions il·legals" (a <http://disurbia.blogalia.com/historias/61280>, 27/08/2009).
- Domènech, M.; Gomila, J.; Martínez, A. i Seguí, N. (1983) *La ciutat des del carrer. Anàlisi formal, funcional i simbòlic del casc antic de Maó*. Ateneu de Maó, COAB i SA NOSTRA, Maó.
- DOT-Diagnòstic (1997) *Directrius d'Ordenació Territorial. Anàlisi i Diagnòstic*. Govern Balear, Palma (Mallorca).
- Dubon, M^a Ll. (2006) "El Pla Territorial de Menorca" a *Territoris* nº6, pp.125-141.
- EFE (27/02/2009) "Los negocios turísticos tendrán otros 600 millones para reformas" a *Diario de Mallorca* 27/02/2009, pp.36.



- Estevan, A. (2000) "La Variante de Guatiza: que la cobren, pero que no la hagan" a Gómez Aguilera, F. (coord) *Lanzarote: el papel de la crisis*. Fundación César Manrique, Lanzarote, pp.55-60.
- Eza, V. (5/10/2006) ""Sospechas de falta de transparencia y neutralidad" en el concurso del hospital" a *Diario de Mallorca* 5/10/2006, pp.2-3.
- Eza, V. (12/05/2007) "El PSIB dice que Matas pagó por "su palacete" 3,8 millones menos de su valor" a *Diario de Mallorca* 12/05/2007, pp.2.
- Fernández, M. (22/07/2006) "Vía libre al nuevo estadio" a *Diario de Mallorca* 22/07/2006, pp.50.
- Fernández-Durán, R. (2003) *Capitalismo (financiero) global y guerra permanente: el dólar, Wall Street y la guerra contra Irak*. Ed. Virus, Barcelona.
- Fernández-Durán, R. (2006) *El tsunami urbanizador español y mundial. Sobre sus causas y repercusiones devastadoras, y la necesidad de prepararse para el previsible estallido de la burbuja inmobiliaria*. Ed. Virus, Barcelona.
- Fernández-Durán, R. (2008) *El crepúsculo de la era trágica del petróleo. Pico del oro negro y colapso financiero (y ecológico) mundial*. Ed. Virus, Barcelona.
- Ferrer, A. (coord.) (2001) *Estudi del sòl vacant a les Illes Balears (2000)*. Conselleria d'Obres Publiques, Habitatge i Transport, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca).
- Ferrer, J.L. (2003) "Història d'una reivindicació popular" a GEN-GOB Eivissa (2003) *El Parc Natural de Ses Salines d'Eivissa i Formentera. El tresor ecològic de les Pitiüses*. Genial Edicions Culturals, Eivissa, pp.154-163.
- Ferrer, M. (30/10/2008) "La imputación de un diputado del PSOE sube la tensión en el Parlament" a *Diario de Mallorca* 30/10/2008, pp.2.
- Ferrer, M. (31/01/2009) "Aprobado el decreto ley que permitirá legalizar entre 12000 y 15000 plazas" a *Diario de Mallorca* 31/01/2009, pp.6.
- Ferrer, M. (11/07/2009) "El Govern de Matas dio un millón en contratos a la empresa que le ha fichado" a *Diario de Mallorca* 11/07/2009, pp.2.
- Ferrer, M. i Armendáriz, F. (27/04/2009) "El TSJB invalida uno de los mayores 'pelotazos' en el caso del Plan Territorial" a *Diario de Mallorca* 27/04/2009, pp.6.
- Ferrer, P. (2008) *Joan March. L'home més misteriós del món*. Edicions B, Barcelona.
- Flyvbjerg, B.; Bruzelius, N. i Rothengatter, W. (2003) *Megaprojects and risk. An anatomy of an ambition*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Franquesa, J. (2007) "Vaciar y llenar, o la lógica espacial de la neoliberalización" a *Reis: Revista española de investigaciones sociológicas*, nº118, pp.123-152.
- Frau, J. (21/12/2008) "El alcalde tiene vínculos empresariales con uno de los promotores de Son Bosc" a *Diario de Mallorca* 21/12/2008, pp.20.
- Fueris, E. (27/10/2008) "Campos obstruye la demolición de la casa ilegal del alcalde de Ses Salines" a *El Mundo/El Día de Baleares* 27/10/2008, pp.16.
- Gámir, A. i Ramos, D. (2002) *Transporte aéreo y territorio*. Ariel, Barcelona.



- Garcés, J. (2008) *Soberanos e intervenidos. Estrategias globales, americanos y españoles*. Siglo XXI, Madrid.
- García, P.J. (2008) *Dragonera pes dragons. Història de la lluita ecologista per salvar Sa Dragonera (1974-1995)*. Plaquetes del Raval, Col·lecció Sol i Llibertat, Palma (Mallorca).
- García, M.J. (25/02/2009) "Unos 185 millones del Plan Renove se quedan en las Islas" a *El Mundo/EL Día de Baleares* 25/02/2009, pp.8.
- García, Ll. (7/04/2009) "Multa exemplar per al batle de Deià per no esbucar els xalets de Llucalcari" a *Diari de Balears* 7/04/2009, pp.16.
- Garrido, C. (2006) *¿Qué pasa en Eivissa?* Ed. Gabriel Quetglas Olin, Palma (Mallorca).
- Gispert, X. (18/03/2009) "La Fiscalia Anticorrupció imputa tres delictes a Miquel Nadal" a *Diari de Balears* 18/03/2009, pp.6.
- GOB (1988) *Llucalcari. Un dels paisatges més grandiosos de Mallorca, amenaçat per l'especulació*. GOB, Palma (Mallorca).
- GOB (1989) *Els responsables de la destrucció de Mondragó i sa Barca Trencada tenen nom i llinatges*. GOB, Palma (Mallorca).
- GOB (estiu 2007) "Ses Covetes: ha començat el compte enrera per a la seva demolició" a *L'ecologista* n°41, pp.2.
- GOB (hivern 2007a) "Especial Plataformes" a *L'ecologista* n°40, pp.7-14.
- GOB (hivern 2007b) "Andratx, destrossat per la corrupció urbanística" a *L'ecologista* n°40, pp.2-3.
- GOB (juny 2009) "Els conflictes ambientals i territorials a Mallorca" (www.gobmallorca.com/Elsconflictesambientals-1.pdf, 31 d'agost de 2009).
- Gómez, L. i Manresa, A. (18/02/2007) "La trama de Andratx" a *El País Domingo* 18/02/2007, pp.1-4.
- Gomila, J. (2005) *Dietari d'arquitectures i altres realitats*. Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears, Delegació de Menorca. Maó.
- Goñi, M. (18/10/2006) "El PP rechaza la iniciativa Salvem Mallorca por su "escasa solvencia"" a *Diario de Mallorca* 18/10/2006, pp.2.
- González, J. (2006) "La geografía urbana de Palma: la actividad turística en la forma y el desarrollo de la ciudad" a Artigues, A.A. et al. *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*. UIB, AGE, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca), pp.164-210.
- Gowan, P. (2000) *La apuesta por la globalización. La geoeconomía y la geopolítica del imperialismo euro-estadounidense*. Akal, Cuestiones de Antagonismo, Madrid.
- Guijarro, F. (22/12/2006) "Un juez ordena al Consell que autorice un golf junto a s'Albufera" a *Diario de Mallorca* 22/12/2006, pp.20.
- Guijarro, F. (18/03/2007) "Unas 50.000 personas salen a la calle para exigir que no se destruya Mallorca" a *Diario de Mallorca* 18/03/2007, pp.2.



- Guijarro, F. (17/11/2007) "Hacienda investiga desde 2004 todas las recalificaciones urbanísticas isleñas" a *Diario de Mallorca* 17/11/2007, pp.3.
- Guijarro, F. (15/01/2009) "Dónde meter 16.000 viviendas en Palma" a *Diario de Mallorca* 15/01/2009, pp.3.
- Guijarro, F. (8/02/2009) "El Govern eleva a 230 millones el coste de los escándalos de la Era Matas" a *Diario de Mallorca* 8/02/2009, pp.2.
- Guijarro, F. (24/04/2009) "Drac ultima un acuerdo para ceder sus inmuebles a cajas y bancos" a *Diario de Mallorca* 24/04/2009, pp.2-3.
- Guijarro, F. i Armendáriz, F. (16/06/2009) "Vicenç Grnade presenta suspensión de pagos por la "crisis inmobiliaria"" a *Diario de Mallorca* 16/06/2009, pp.2.
- Harvey, D. (2005) *Spaces of Global Capitalism. A Theory of Uneven Geographical Development*. Verso, Londres.
- Iglesias, F. (dir) (2007) *Mapa de presuntas irregularidades y actos de corrupción urbanística 2000-2007*. Fundación Alternativas, Madrid.
- Juncosa, M. (30/05/2009) "Govern y Cort exigen a Barceló que continúe las obras" a *Última Hora* 30/05/2009, pp.16-17.
- Klein, N. (2007) *La doctrina del Shock: el auge del capitalismo del desastre*. Paidós Ibérica, Barcelona.
- Manresa, A. (1998) *Balears SA. Lo dicho en El País*. Res Publica Edicions, Eivissa.
- Manresa, A. (25/01/2009) "Historias del metal" a *El País* 25/01/2009, pp.4.
- Manresa, A. (1/02/2009) "Grande, breve epitafio del intruso" a *El País. Cataluña* 1/02/2009, pp.10.
- Manresa, A. (22/03/2009) "El precio de la merienda" a *El País. Cataluña* 22/03/2009, pp.4.
- Manresa, A. (25/11/2008) "La corrupción atenaza a las islas" a *El País* 25/11/2008, pp.14.
- Manso, M. (14/02/2006) "El Govern adjudica a un colegio del Opus terrenos por 25 euros el metro cuadrado" a *Diario de Mallorca* 14/02/2006 (www.uib.es/premsa/febrer06/dia-14/1027357.pdf, 1/09/2009).
- Marimon, A. i Nadal, A. (2003) *L'autonomia balear (1983-2003)*. Documenta Balear, Palma (Mallorca).
- Mayol, J. (2005) *Autonomia i medi ambient a les Balears (1983-2003)*. Documenta Balear, Palma (Mallorca).
- Mestre, J.F. i Armendáriz, F. (5/10/2008) "Ordinas entrega su botín" a *Diario de Mallorca* 5/10/2008, pp.2-3.
- Mestre, J.F. i Armendáriz, F. (3/07/2009) "El fiscal general del Estado para la investigación sobre Jaume Matas" a *Diario de Mallorca* 3/07/2009, pp.2.
- Mestre, J.F. i Palau, B. (7/08/2009) "La policía detiene a un ex director de Deportes del Consell por el Palma Arena" a *Diari de Mallorca* 7/08/2009, pp.2-3.
- Miró, S. (1978) *Caciquismo y corrupciones municipales en las islas*. Ediciones actuales, Barcelona.



- Morales, M. (30/05/2008) "La remodelación de a Playa de Palma costará más de 3000 millones de euros" a *Diario de Mallorca* 30/05/2008, pp.13.
- Morales, M. (20/01/2009) "Nadal advierte que los hoteles de Baleares son más obsoletos que los turcos y egipcios" a *Diario de Mallorca* 20/01/2009, pp.3.
- Morales, M. i Ruíz-Collado, J.L. (2008) *Los visionarios del Caribe. 25 años del inicio de la expansión internacional hotelera española*. Editorial y Marketing Turístico, Palma (Mallorca).
- Mumford, L. (1966) *La carretera y la ciudad*. Emecé, Buenos Aires.
- Murray, I. (2005a) "El pisotón ecológico (y empresarial) en las Islas Baleares" a *Medio ambiente y comportamiento humano: Revista Internacional de Psicología Ambiental*, vol.6, nº.2, pp. 123-166.
- Murray, I. (2005b) "L'ecotaxa és morta. Visca la targeta verda" a *El Temps ambiental* nº99, pp.7.
- Murray, I. (2006) "Menorca y sus ciudades. Otra rareza menorquina en las Baleares" a Artigues, A.A. et al. *Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears*. UIB, AGE, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca), pp.17-75.
- Murray, I.; Blázquez, M. i Pons, A. (2008) "La explosión turística en las Islas Baleares (1956-2000). Cambios de uso del suelo y metabolismo socioeconómico" a Garrabou, R. i Naredo, J.M. (ed.) *El paisaje en perspectiva histórica. Formación y transformación del paisaje en el mundo mediterráneo*. Pressas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza, pp.351-375.
- Naredo, J.M. (2006): *Raíces económicas del deterioro ecológico y social. Más allá de los dogmas*. Madrid, Siglo XXI.
- Obrador, T. (4/10/2008) "El Consell detecta obras irregulares de Prohens por valor de 140659 euros" a *Diario de Mallorca* 4/10/2008, pp.18.
- Olaizola, I. (4/05/2008) "Políticos en el banquillo" a *Diario de Mallorca* 4/05/2008, pp.6-7.
- Olaizola, I. i Armendáriz, F. (6/03/2009) "El Tribunal Supremo ordena la suspensión cautelar de las obras de Son Espases" a *Diario de Mallorca* 6/03/2009. pp.2.
- Perkins, J. (2005) *Confesiones de un gángster económico. La cara oculta del imperialismo norteamericano*. Urano, Barcelona.
- Picornell, C. i Picornell, M. (2002) "L'espai turístic de les Illes Balears. Un cicle de vida d'una àrea turística? Evolució i planificació a la darrera dècada" a Picornell, M. i Pomar, A.M. (dirs) *L'espai turístic*. INESE, Palma (Mallorca), 31-96.
- Quintana Peñuela, A. (octubre 1978) "Criterios Generales de Trabajo. Conselleria d'Ordenació del Territori del Consell General Interinsular" a Artigues, A.A.; Blázquez, M.; Gual, J.; Mateu, J.; Murray, I. i Rullan, O. (eds) (2008) *Albert Quintana: el seu temps i la seva obra*. Conselleria de Mobilitat i Ordenació del Territori, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca), pp.406-421.
- Rayó, M. (2004) *L'ecologisme a les Balears*. Edicions Documenta Balear, Palma (Mallorca).



- Riutort, B. (ed.) (2003) *Conflictos bélicos y nuevo orden mundial*. Icaria, Barcelona.
- Riutort, B. y Valdivielso, J. (2004) "Canvi social i crisi ecològica a les Illes Balears" en Valdivielso, J. (ed) *Les dimensions socials de la crisi ecològica*. Ed. UIB, Palma (Mallorca), pp.285-316.
- Riutort, B.; Carbonero, M^a.A.; Miquel, A.; Nadal, G. i Valdivielso, J. (2003) "Treball, sostenibilitat i cohesió social a les Illes Balears" a Murray, I. (coord) *Estrategia per a la sostenibilitat de les Illes Balears*. Conselleria de Medi Ambient, Govern de les Illes Balears, Palma (Mallorca) (CD-ROM).
- Rullan, O. (1999) "Crecimiento y política territorial en las Islas Baleares" en *Estudios Geográficos*, nº236 (LX), pp:403-442.
- Rullan, O. (2005) "Una técnica urbanística para contener el crecimiento residencial en espacios con fuerte presión inmobiliaria" a *Scripta Nova* vol.IX, nº194 (32) (<http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-194-32.htm>, 30/08/2009).
- Rullan, O. (2007) *L'ordenació territorial a les Balears (segles XIX-XX)*. Documenta Balear, Palma (Mallorca).
- Seguí, J. (1998) *Les Balears en venda*. Documenta Balear, Palma (Mallorca).
- Valdivielso, J. (2001) "Poder y hegemonía en la batalla de la ecotasa" a Valdivielso, J. (comp.) (2001) *¿A qué llamamos ECOTASA?*, pp. 9-40. Monograma Editores, Palma (Mallorca), pp.9-40.
- Vallés, M. (9/08/2009) "Ríete tú de la caja de Cola Cao" a *La Almudaina. El Dominical de Diario de Mallorca* nº433 9/08/2009, pp.1-2.
- Verger, P. (30/11/2005) "Grande vol un gratacel" a *Diari de Balears* 30/11/2005, pp.30-31.

WECD (1987) *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford.